

Юридичні науки

УДК 336.72

Крайник Григорій Сергійович

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник
НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

Крайник Григорий Сергеевич

*кандидат юридических наук, научный сотрудник
НИИ ИПП имени академика В.В. Сташиса НАПрН Украины*

Kraynik Hryhoriy

*PhD in Law, Scientific Researcher
Academician Stashis Scientific Research Institute
for the Study of Crime Problems*

Витвицький Максим Степанович

*студент
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Витвицкий Максим Степанович

*студент
Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Vytvytskyi Maxym

*Student of the
Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the
Yaroslav Mydryi National Law University*

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАКЛЕП В УКРАЇНІ:
ПЕРСПЕКТИВИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ**

**УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА КЛЕВЕТУ В УКРАИНЕ:
ПЕРСПЕКТИВЫ И РЕАЛЬНОСТЬ
CRIMINAL LIABILITY FOR DEFAMATION IN UKRAINE:
PROSPECTS AND REALITY**

***Анотація.** Статтю присвячено питанню кримінальної відповідальності за наклеп в Україні. Насамперед автор статті розглядає актуальність даного питання та наводить аргументи, чому дане дослідження є актуальним саме в наш час. Мета цієї статті полягає в тому, щоб детально проаналізувати відповідальність за наклеп на сьогоднішній день, а також дізнатися якнайбільш детально про її подальші перспективи. У статті визначені основні дефініції та правова основа з даного питання. Центральна увага приділяється виховній функції, яку несе кримінальна відповідальність за наклеп для суспільства. Крім того, у статті розкрито та проаналізовано досвід різних країн, в яких кримінальна відповідальність за наклеп закріплена на законодавчому рівні. Завдяки цьому, можна дізнатися та взяти до уваги всесвітній досвід з питання про кримінальну відповідальність за наклеп.*

***Ключові слова:** наклеп, кримінальна відповідальність, виховна функція, досвід країн.*

***Аннотация.** Статья посвящена вопросу об уголовной ответственности за клевету в Украине. Прежде всего автор статьи рассматривает актуальность данного вопроса и приводит аргументы, почему данное исследование является актуальным именно в наше время. Цель этой статьи заключается в том, чтобы детально проанализировать ответственность за клевету на сегодняшний день, а также узнать как можно подробно об её дальнейших перспективах. В статье определены основные дефиниции и правовая основа по данному вопросу. Центральное внимание уделяется воспитательной функции, которую несет уголовная*

ответственность за клевету для общества. Кроме того, в статье раскрыто и проанализирован опыт различных стран, в которых уголовная ответственность за клевету закреплена на законодательном уровне. Благодаря этому, можно узнать и учесть зарубежный опыт по вопросу об уголовной ответственности за клевету.

Ключевые слова: клевета, уголовная ответственность, воспитательная функция, опыт стран.

Summary. *The article is devoted to the issue of criminal liability for defamation in Ukraine. First of all, the author of the article considers the relevance of this issue and provides arguments as to why this study is relevant in our time. The purpose of this article is to analyze in detail the responsibility for defamation now, as well as to learn in as much detail as possible about its future prospects. The article defines the main definition and legal basis on this issue. The focus is in the educational function of criminal liability for defamation for society. In addition, the article reveals and analyzes the experience of different countries in which criminal liability for defamation is enshrined in law. Thanks to this, it is possible to learn and take into account the world experience on the issue of criminal liability for defamation.*

Key words: *defamation, criminal liability, educational function, experience of countries.*

У сучасному світі, зокрема й в Україні, питання щодо кримінальної відповідальності за наклеп стає все більш актуальною проблемою. Насамперед це пов'язано з тим, що свободу слова в країні, на жаль, дедалі частіше плутають зі вседозволеністю поширення відверто неперевіраних, а то й завідомо неправдивих фактів. Саме тому це питання викликає суперечки, різного роду дискусії в суспільстві. Ось чому вчені звертаються

до проблеми щодо кримінальної відповідальності за наклеп, враховуючи її важливість та актуальність.

Насамперед потрібно зазначити про те, що багато науковців зверталися до питання кримінальної відповідальності за наклеп. Серед них можна виділити таких авторів як Андрушко А. В., Грищук В. К., Колос М. І., Яценко С. С. тощо. Аналізуючи зміст їх праць, можна зробити висновок, що дослідники лише зробили порівняльну характеристику таким поняттям як «свобода слова» та «поширення відверто неперевіраних (неправдивих) фактів». Проте конкретної публікації та думки з приводу того, чи потрібно ввести кримінальну відповідальність за наклеп в кримінальне законодавство та які її подальші перспективи, не було. Якщо є поодинокі роботи, то вони недостатньо інформаційні. Звідси випливає актуальність цієї статті, ціль якої полягає в тому, щоб детально проаналізувати дану тему на основі комплексного й об’єктивного аналізу праць зі згаданої тематики.

Передусім потрібно зазначити, що наклеп – це юридичний термін, який застосовується для позначення певного виду протиправної дії. Історичній законодавчій практиці України також притаманні кримінально-правові засоби щодо образи людини та наклепу. Зокрема, у радянській період були чинними три кримінальні кодекси і вони передбачали відповідальність за такі посягання на гідність людини як наклеп та образа. Так, у главі п’ятій Кримінального кодексу УСРР 1922 року «Злочини проти життя, здоров’я, волі і гідності особи» є такі склади злочинів: образа дією, словом або письмово (стаття 172), образа в поширених або публічно виставлених творах преси чи зображеннях (стаття 173), наклеп (стаття 174), наклеп у друкованому або іншим чином розмноженому творі (стаття 175) [2, с. 96-97]. У Кримінальному кодексі 1927 року УСРР є розділ шостий «Злочини проти життя, здоров’я, волі і гідності особи», де передбачені наступні склади злочинів: образа дією, словом або письмово (стаття 167), образа в розповсюджених або прилюдно виставлених друкованих творах чи

зображеннях (стаття 168), наклеп як основний склад злочину та наклеп у друкованому або іншим чином розмноженому творі (стаття169) – кваліфікований склад злочину [2, с. 96-97]. Як відомо, в Кримінальному кодексі УРСР 1960 року у ст. 125 він визначався як поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу. З 2001 року наклеп не визнавався злочинним діянням, оскільки після втрати чинності Кримінального кодексу УРСР 1960 року в новому Кримінальному кодексі 2001 року такого поняття як «наклеп» не існувало. Однак сам термін зберігся в інших нормативно-правових актах. Зокрема, у ч. 1 ст. 80 Конституції України зазначається, що «народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [7]. А от у Законі України «Про інформацію» наклеп визначався в зовсім іншій інтерпретації, а саме – поняття оціночного судження [5].

Законом України від 16 січня 2014 року «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» Кримінальний кодекс України був доповнений ст. 151-1 «Наклеп»:

«1. Наклеп, тобто умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, що ганьблять честь і гідність особи, –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

2. Наклеп у творі, що публічно демонструється, в засобах масової інформації або в мережі інтернет, а так само вчинений особою, раніше судимою за наклеп, –

карається штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста

п'ятдесяти до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

3. Наклеп, поєднаний з обвинуваченням у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, –

карається виправними роботами на строк від одного до двох років або обмеженням волі на строк до двох років» [4].

На сьогоднішній день в кримінальному законодавстві не існує кримінальної відповідальності за клеп, оскільки стаття 151-1 Кримінального кодексу України, де зазначалося про кримінальну відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи, була виключена на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» [3].

На разі, в Україні передбачена лише цивільна відповідальність за клеп, зокрема посягання на честь та гідність особи тягне за собою виключно покарання у виді штрафу. У зв'язку з цим клеп не є злочинним діянням з 2014 року, а тому особи не відчують жодних кримінально-правових обмежень прав і свобод у разі його вчинення. Це може спричинити збільшення кількості таких випадків в суспільстві.

Також потрібно звернутися до зарубіжного досвіду з питання кримінальної відповідальності за клеп, щоб визначити позицію різних країн щодо цієї проблеми. Так, наприклад: кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини передбачає відповідальність, зокрема, за образу Федерального Президента (параграф 90), образу (параграф 185), клеп (параграф 186), дискредитацію (параграф 187), клеп або дискредитацію, які спрямовані проти політичних діячів (параграф 188), образу пам'яті померлих (параграф 189); Данії за образу (параграфи 266 b, 267), клеп (параграфи 266c, 267a, 268-275); Швейцарії – за образу (стаття 177), клеп (статті 173,174), образу пам'яті померлих (стаття 175); Швеції

– за образу (стаття 3), наклеп (статті 1, 2), образу пам'яті померлих (стаття 4); Іспанії – за образу (статті 209-210), наклеп (статті 206-207); Австрії – за образу (параграф 115), наклеп (параграф 111), публічну образу конституційного представницького органу, федеральних збройних сил, федерального органу (параграф 116); Польщі – за образу (артикул 216), образу релігійних почуттів (артикул 196), публічну образу особи або групи осіб у зв'язку з їх національною, етнічною, расовою, релігійною належністю (артикул 196), образу польського народу чи Республіки Польща (артикул 133), публічну образу Президента (параграф 2 артикулу 135); Франції – за висміювання з метою порушити гідність людини (стаття 226-4-1), образу особи, яка перебуває на державній службі (стаття 433-5) [2, с. 95-96]. Крім того, російський дослідник І.Я. Козаченко, коментуючи ст. 129 КК Російської Федерації, пише: «Коментований злочин посягає на честь і гідність, а також на репутацію людини в об'єктивному сенсі, тобто підриває оцінку названих якостей потерпілого в очах оточуючих Честь – це суспільна оцінка особи з моральної позиції, притаманних в ідеалі членам суспільства.

Мірилом цієї оцінки є поведінка самої людини, її ставлення до соціальних і духовних цінностей, суспільства, оточуючих. Гідність – це внутрішня самооцінка якостей, світогляду, своєї ролі в суспільстві.

Репутація людини з моральної позиції визначає статус («реноме») людини в суспільстві. Вона включає уявлення інших людей про неї як про особу. Підірвати репутацію – значить змінити думку людей про конкретну людину в гірший бік. Всі три вказані моральні категорії (честь, гідність, репутація) взаємопов'язані» [12, с. 152].

Таким чином, у вищезазначених країнах практика кримінальної відповідальності за наклеп є досить поширеною. Тому я вважаю, що в українському законодавстві, зокрема в кримінальному, дана практика була б теж доречною, зважаючи на інтеграцію України до Європейського Союзу.

Щодо цього було вже багато чого зроблено, проте чомусь європейська законодавча практика в частині охорони й захисту честі та гідності людини залишилася непоміченою. Також потрібно зазначити, що Парламентська асамблея Ради Європи позитивно оцінює декриміналізацію клевети, але у Резолюції 1239 Асамблея з метою створення підґрунтя для стабільної і необоротної демократизації в галузі засобів масової інформації погоджується з прийняттям без будь-яких зволікань змін до законодавства стосовно штрафів чи відшкодування за клевету [10].

На жаль, досить часто свободу слова плутають зі вседозволеністю поширення завідомо неправдивих фактів, що є недопустимим з точки зору поваги до волі, честі та гідності особи. Потрібно зазначити, що ст. 34 Конституції України зазначає, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [7]. На мою думку, недостовірна інформація – це така інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності. Зокрема, також поширення завідомо неправдивих фактів означає поширенню неповних або перекручених подій.

Крім того, Вищий господарський суд України розглядав деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням господарськими судами законодавства про інформацію. У своїй постанові від 10.10.2012 він вказав, що відповідно до частин першої та другої ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень [5]. Проте пізніше він уточнив, що оціночними судженнями (за винятком образи чи клевети) є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). І тим самим підсумував, що

праву на вільне висловлення думки відповідає обов'язок не поширювати завідомо неправдиву інформацію [8].

Щодо питання про затвердження кримінальної відповідальності за наклеп на законодавчому рівні, думки вчених дещо різняться: одні вважають, що така зміна буде досить корисною для суспільства, а інші, навпаки, стверджують, що таке нововведення буде не доречним. Зокрема, Андрушко А. В. наголошує про недоцільність встановлення кримінальної відповідальності за наклеп та образу. Він вважає, що «протиція вказаним посяганням засобами кримінального права створює серйозний ризик надмірного застосування кримінально-правових методів до регулювання тих відносин, які є сферою насамперед цивільного права. Водночас немає підстав для тверджень, що честь та гідність особи кримінальним законом не охороняються» [1, с. 271]. На противагу думці Андрушко А. В., Колос М. І. стверджує, що «зважаючи на потребу в охороні честі і гідності кожної людини, вважаю за необхідне здійснення, в Україні криміналізації наклепу й образи, що здійснюються навмисно, в публічній формі і таких, що принижують честь і гідність потерпілих. Таким чином, держава створить реальний механізм охорони людини, його честі та гідності від протиправного посягання як найвищих соціальних цінностей, закріплених в Конституції України» [5, с. 162]. Незважаючи на те, що дане питання є досить дискусійним, більшість науковців все ж таки схиляються до думки, що потрібно запровадити кримінальну відповідальність за наклеп. Вони аргументують це тим, що таке нововведення буде забезпечувати виховну функцію в суспільстві, оскільки вона відіграє надважливу роль у свідомості населення, в дусі поваги до честі, гідності, прав та обов'язків людини та громадянина як найвищих цінностей суспільства. Як слушно зазначив М. С. Панов: «Правова культура особистості – це знання і розуміння права, а також дії відповідно до нього. Правова культура особистості відзначає правову людину, включаючи правосвідомість, уміння і навички

користування правом, підпорядкування своєї поведінки вимогам соціально-правових норм» [9, с. 220]. Також з цього приводу висловилася і О. Ф. Скакун: «Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури – політичної, моральної, естетичної» [11, с. 36]. Саме тому процес формування правової свідомості відбувається в певному соціальному середовищі, яке так чи інакше здійснює вплив на всі процеси, що відбуваються в ньому. Таким чином, правове виховання має за мету безпосереднє втручання в духовний світ особи, внесення корективів до її світоглядних позицій.

Отже, на мою думку, Кримінальний кодекс України потрібно все ж таки доповнити статтею 151-1 – «наклеп», так як він має суспільну небезпечність, притаманну злочиніві, оскільки заподіює істотну шкоду суспільним відносинам, а також в деяких випадках створює реальну загрозу її заподіяння. Саме тому я вважаю, що суспільна небезпечність органічно притаманна такому діянню як наклеп, що й зумовлює необхідність його криміналізації, тобто визнання його злочинним і караним. Крім цього, поняття «наклеп» потрібно визначати як умисне поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи або підривають її ділову репутацію. У разі вчинення такого протиправного діяння потрібно або накладати стягнення у виді штрафу з особи, яка вчинила наклеп, у розмірі від 300 до 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (5100 – 17000 гривень), або виправними роботами на строк до одного року, або обмеженням волі до двох років. Таким чином, ми зможемо закласти в кримінально-правових нормах правомірну модель поведінки, а також запобігти іншим аналогічним суспільно небезпечним діянням, які будуть пов'язані з можливістю притягнення до кримінальної відповідальності.

Література

1. Андрушко А. В. Проблеми кримінально-правової охорони честі та гідності особи: Підприємство, господарство і право. 2018. С. 268-272.
2. Грищук В. К. До питання кримінально-правового забезпечення охорони і захисту гідності людини в Україні: збірник тез. Хмельницький, 2018. С. 92-98.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року». 2014.
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16 січня 2014 року.
5. Закон України «Про інформацію». 2000.
6. Колос М. І. Клевета и оскорбление: генезис ответственности и проблемы современной криминализации-декриминализации: Национальный юридический журнал: теория и практика. 2014. 158-163 с.
7. Конституція України. К.: Консум, 1996. 72 с.
8. Оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)». 2014.
9. Панов М. С. Формування правової культури як напрям правового виховання підлітків // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2013. С. 219-222.
10. Резолюція 1239 Парламентської Асамблеї Ради Європи «Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні». 2001.
11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2009. 656 с.

12. Яценко С. С. Гідність людини має захищатися належно: Право і громадянське суспільство. Київ, 2013. С. 143-168.

References

1. Andrushko A. V. Problems of criminal law protection of honor and dignity of the person: Enterprise, economy and law. 2018. PP. 268-272.
2. Grishchuk V. K. On the issue of criminal law protection and protection of human dignity in Ukraine: a collection of abstracts. Khmelnytsky, 2018. PP. 92-98.
3. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Termination of Laws Approved on January 16, 2014". 2014.
4. Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On the Judiciary and the Status of Judges "and procedural laws on additional measures to protect the safety of citizens" of January 16, 2014.
5. Law of Ukraine "On Information". 2000.
6. Kolos M. I. Defamation and insult: the genesis of responsibility and problems of modern criminalization-decriminalization: National Legal Journal: theory and practice. 2014. PP. 158-163.
7. The Constitution of Ukraine. К. : Konsum, 1996. 72 s.
8. Review letter of the Supreme Commercial Court of Ukraine "On some issues of practice of application of legislation on information by commercial courts (on the materials of cases considered in cassation by the Supreme Commercial Court of Ukraine)". 2014.
9. Panov M. S. Formation of legal culture as a direction of legal education of teenagers: Scientific Bulletin of Nikolaev State University named after V. O. Sukhomlinskyi. Mykolaiv, 2013. PP. 219-222.
10. Resolution 1239 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Freedom of expression and belief and the functioning of parliamentary democrats in Ukraine". 2001.

11. Skakun O. F. Theory of State and Law: a textbook. 2009. 656 p.

12. Yatsenko S. S. Human dignity must be properly protected: Law and civil society. Kyiv, 2013. PP. 143-168.